

יום הכיפורים

יונה מכוח אליהו

טעות דעבודה זרה

המשנה במגילה (דף לא.) אומרת: "ביום הכפורים... ובמנחה קורין בעריות ומפטירין ביונה". יש לבאר מדוע מפטירין בספר יונה במנחה של יום הכיפורים. נקדים בביאור ההפטרה על פי דרכם של המדרש תנחומא (ורשה; ויקרא, ח) והפרקי דרבי אליעזר (י): "ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי לאמר. קום לך אל נינה העיר הגדולה וקרא עליה כי עלתה רעתם לפני" - הקב"ה שולח את יונה הנביא להתנבא לנינה העיר הגדולה. לכאורה היכן מצינו ששלח הקב"ה נביא מישאל להתנבא לאומות העולם בחוץ לארץ? כבר הקשה כן המלבי"ם על הפסוק. ויש להקדים בזה. נינה עירו של אשור היא. אומר הפסוק (בראשית י, ח-יא): "וכוש ילד את נמרד הוא החל להיות גבר בארץ. הוא היה גבר ציד לפני ה' על כן יאמר כנמרד גבור ציד לפני ה'. ותהי ראשית ממלכתו בבל וארץ ואכד וכלנה בארץ שנער". באותה התקופה מעט אחר המבול, היו גדולי עולם רבים שידעו מה רצון ה' בעולם, אך היו שכפרו. בתחילה ידעו כולם מה רצון ה' בבריא. אך אט אט נשתכח הדבר. מרחיב בזה הרמב"ם (עבודה זרה א, א-ב):

בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול ונבערה עצת חכמי אותו הדור ואנוש עצמו מן הטועים היה, וזו היתה טעותם, אמרו הואיל והאלוקים ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמשים המשמשים לפניו ראויין הם לשבחם ולפארום ולחלוק להם כבוד... ואחר שארכו הימים עמדו בבני האדם נביאי שקר ואמרו שהקל צוה ואמר להם עבדו כוכב פלוני או כל הכוכבים והקריבו לו ונסכו לו כך וכך ובנו לו היכל ועשו צורתו כדי להשתחוות לו... ומודיע להם צורה שבדה מלבו ואומר זו היא צורת הכוכב פלוני שהודיעוהו בנבואתו... אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר, ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו.

והיינו שעבודה זרה לא החלה כטיפשות לעבוד לעצים ואבנים שאינם מועילים. בתחילה עבדו לכוכבים ככוחות עצמאיים תחת רצון ה', וידעו כיצד לפעול עמם כדי שיעשה רצונם. אנו אומרים בתפילת שחרית של שבת "טובים מאורות שברא אלוקיננו. יצרם בדעה בכינה ובהשכל, כוח וגבורה נתן בהם. להיות מושלים בקרב תבל". למאורות יש כוח וגבורה עצמאיים, להם עבדו הדורות הקדמוניים. הגמרא אומרת בסנהדרין (דף סז:), "אמר רבי יוחנן: למה נקרא שמן כשפים, שמכחישין פמליא של מעלה". הקב"ה נתן להם מקום לטעות.

"מן הארץ ההוא יצא אשור ויבן את נינה ואת רחבת עיר ואת כלח". וברש"י: "כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל, יצא מתוכם". אשור זיהה את המצב, הוא הבין שנמרוד עומד למרוד בקב"ה. הוא הצליח לעמוד כנגד כולם ולהמשיך להאמין בקב"ה, אך הבין שאת בניו הוא לא יוכל לחנך בדרכו. לכן הוא יצא מארץ שנער ואמר, אני יוצא מכאן, לוקח את בני ולחנכם כרצוני. בנה עיר חדשה בשביל יידישקייט. העיר הזו היא נינה.

נבואה לאומות העולם ? !

בזכות זו מביא במדרש אגדה (בובר; בראשית יא):

לפי שראה אשור שבניו מורדין בהקב"ה ובנו עיר ומגדל בארץ שנער במלכות נמרוד, ולמה נקרא שמו נמרוד, שמרד בהקב"ה, יצא מעצתם והלך לו לארץ אחרת ולפיכך נתן בו הקב"ה רוח ובנה ובנה נינוה ורחובות עיר וכלה ורסן. ולפי שברח מהם ולא רצה להיות בעצתם למרוד בהקב"ה, לכך כשחטאו בני נינוה אמר הקב"ה ליונה בן אמתי שילך לשם וינבא עליהם, אמר לו הקב"ה אביהם יצא מארצו לכבודי, לכך לך בשליחות אל בני עירו מה שלא מצינו בשאר הנביאים שהלכו לעירו של אומות העולם, אף על פי שהיו מתנבאים עליהם.

מוסיף המלבי"ם (יונה א, ג), וכן מבואר במצודות דוד:

"קום לך אל נינוה וקרא עליה". שישוכו בתשובה, ולא היה השליחות בשביל נינוה כי לא מצאנו שישלח ה' נביא מישראל להשיב את העובדי כוכבים ומזלות בתשובה, כי לא דבקה השגחת ה' לשלוח נביא רק בישראל, רק כי הייתה ההשגחה על נינוה בשביל ישראל אחר שאשור הוכן להיות שבט אפו של ה' לרדות בו את ישראל שנתחייבו למקום, רצה ה' להשיבם בתשובה כדי שיהיו מוכנים למלאת גזרתו על ישראל.

וגם כדי שלא יאמר המתלונן למה תביט בוגדים תחריש כבלע רשע צדיק ממנו, רצה ה' להראות שאשור יש לו זכות יותר מישראל שהם שמעו לדברי הנביא ועשו תשובה וישראל הקשו ערפם משמוע, וכאשר ידע יונה כי משליחות זה תצמח רעה לישראל, לכן חשב מחשבות בל ילך בשליחות זה, ובחר יותר לאבד את עצמו בים משהיה הוא המסכב רעה לישראל.

מאחר ואשור עתידים להגלות את עשרת השבטים, אין ראוי שייגלו ישראל לתוך עם חוטא שנגזרה עליו כליה. לכך שלח להם הקב"ה נביא להוכיחם שישוכו בתשובה, ורק במצב שכזה ראויים הם להיות שבט לישראל. ויש להקשות עוד, כיצד יונה התנבא בחוצה לארץ, הרי יש נבואה רק בארץ ישראל? במדרש מביא שמאחר והחל יונה את נבואתו בארץ לבני ישראל, יכול הוא להנבא גם בחוצה לארץ, כיחזקאל שהחל את נבואתו בארץ, והמשיך והתנבא בחוצה לארץ את נבואות מעשה מרכבה, ונבואות הבית השלישי.

אליהו תובע כבוד הבנים

עוד יש להקדים. מהו כוחו של יונה הנביא. מביא המכילתא (דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה א):

נמצאת אתה אומר שלשה בנים הם אחד תבע כבוד האב וכבוד הבן. ואחד תבע כבוד האב ולא כבוד הבן. ואחד תבע כבוד הבן ולא בכבוד האב. ירמיה תבע כבוד האב וכבוד הבן שנאמר (איכה ג, מב) "נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת", לכך נכפלה נבואתו שנאמר (ירמיה לו, לב) "ועוד נוסף עליהם דברים"; אליהו תבע כבוד האב ולא כבוד הבן שנאמר (מלכים א יט, י) "קנא קנאתי לה' אלוקי צי-באות", ומה נאמר שם "ויאמר ה' אליו לך שוב לדרךך מדברה דמשק", "ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך" שאין תלמוד לומר לנביא תחתיך אלא שאי איפשי בנבואתך; יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב, שנאמר (יונה א, ג) "ויקם יונה לברוח", וגו' מה כתיב (יונה ג, א) "ויהי דבר ה' אל יונה שנית לאמר", שנית נדבר עמו לא שלישית.

אליהו ויונה תבעו כבוד הבנים ולא כבוד האב, ולמדים אנו שהנביא צריך לפעול לקיום רצון שני הצדדים. לקיום העונש של האב, ואף לבחירה החופשית של הבנים. שיהא רצונם כרצונו יתברך. והנראה, שאליהו לא תיקן זאת, יונה שבא מכוח אליהו וכפי שיבואר, תיקן ותבע אף כבוד הבן, ובזה תיקן אף את אליהו הנביא.

יונה חי מכוח אליהו. דהנה במעשה בו אליהו תבע כבוד הבן ולא כבוד האב, מביאה הגמרא בסנהדרין (דף קיג.):

"והיתה העיר חרם לה' וישבע יהושע בעת ההיא לאמר ארור האיש לפני ה' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה" (יהושע ו ז) ... (מלכים א טז, לד) "בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירים בכרו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה" ... אחאב שושביניה הוה (אחאב של חיאל היה אחאב - רש"י).

אתא איהו ואליהו למשאל בשלמא בי טמיא (כנראה חיאל היה אדם חשוב שלכך באו שניהם לנחמו)... אמר ליה (אחאב לאליהו): השתא לווטתא דמשה לא קא מקיימא (עכשיו קללתו של משה לא מתקיימת), דכתיב (דברים יא, טז) "וסרתם ועבדתם" וגו' וכתיב (דברים יא, יז) "וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים" וגו', וההוא גברא אוקים ליה (ואני מעמיד לו) עבודה זרה על כל תלם ותלם, ולא שביק ליה מיטרא דמיזל מיסגד ליה (שהיה הלכלוך הולך וגדל מרוב הגשמים הבאין לעולם שאין מניחין לילך להשתחוות לעבודה זרה מתוך דרכים מלוכלכות בטיט - רש"י), לווטתא (קללתו) דיהושע תלמידיה מקיימא? מיד (מלכים-א יז, א-יח) "ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד חי ה' אלוקי ישראל... אם יהיה... טל ומטר". בעי רחמי (ביקש רחמים) והבו ליה אקלידא דמטרא (והביאו לו משמים את מפתח המטר). וקם ואזל (וקם והלך) - מפני חילול כבודו של משה רבינו גזר אליהו שלא יהיה מטר. הדבר היה שלא ברצונו של הקב"ה, כעת בניו גועים ברעב. ומכיון שצדיק גזור והקב"ה מקיים, החל להיות רעב בארץ, אך הקב"ה הראה סימנים לאליהו שאין מעשיו רצויים).

"ויהי דבר ה' אליו לאמר לך מזה ופנית לך קדמה ונסתרת בנחל כרית והערבים מביאים לו לחם ובשר בבקר" מהיכא (מהיכן)? אמר רב יהודה אמר רב מבי טבחי דאחאב (בפסיקתא זוטרתא (בראשית ח, ו-ז) על הפסוק "וישלח את העורב" מוסיף, "אמרו רבותינו אמר לו עורב לנח רבך שנאני, ועתה שנאתני, רבך שנאני, שנאמר (בראשית ז, ב) בשינוי לשון) "מן הבהמה הטהורה שבעה שבעה ומן הבהמה הטמאה שנים שנים", ואתה שנאתני שאם פוגע בי הצינה לא נמצאתי מת והעולם חסר בריה אחת, אמר ליה נח, מה צורך לעולם כך, לא לאכילה ולא לקרבן. אמר ליה הקב"ה קבלהו "עד יבשת המים", עתיד צדיק אחד לעמוד ולייבש העולם ("יבשת" אותיות "תשבי") ואני מצריכו אליו, הדא הוא דכתיב (מלכים-א יז, ו) "והעורבים מביאים לו לחם ובשר"; בכך רמז לו הקב"ה שאך העורבים האכזריים, מרחמים על בניהם. כך הקב"ה מרחם על בניו אף שחטאו).

"ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גשם בארץ", כיון דחזא דאיכא צערא בעלמא (הקב"ה דאיכא צערא בעלמא, אמר ליה הקב"ה לאליהו: לך צרפתה, לגלגל הדבר שיחזיר לו מפתח של מטר כדקא מפרש ואזיל - רש"י), כתיב "ויהי דבר ה' אליו לאמר קום לך צרפתה", וכתיב "ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבית". בעא רחמי למיתן ליה אקלידא דתחייית המתים (ביקש רחמים שיביאו לו את מפתח תחייית המתים), אמרי ליה (הקב"ה): שלש מפתחות לא נמסרו לשליח, של חיה, ושל גשמים, ושל תחייית המתים. יאמרו: שתים ביד תלמיד ואחת ביד הרב? ! אייתי הא (תביא את מפתח הגשמים) ושקיל האי (ותקח את מפתח תחייית המתים), דכתיב לך "הראה אל אחאב ואתנה מטר" (ויכן שב המטר).

יש להרחיב בביאור מעשה הצרפתית. אומר הפסוק (מלכים-א יז, ז-כג):

"ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גשם בארץ. ויהי דבר ה' אליו לאמר. קום לך צרפתה אשר לצידון וישבת שם הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך. ויקם וילך צרפתה ויבא אל פתח העיר והנה שם אשה אלמנה מקששת עצים ויקרא אליה ויאמר קחי נא לי מעט מים בכלי ואשתה. ותלך לקחת ויקרא אליה ויאמר לקחי נא לי פת לחם בידך. ותאמר חי ה' אלוקיך אם יש לי מעט כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת והנני מקששת שנים עצים ובאתי ועשיתיהו לי ולבני ואכלנהו ומתנו. ויאמר אליה אליהו אל תיראי באי עשי כדברך אך עשי לי משם עגה קטנה בראשנה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרונה. כי כה אמר ה' אלוקי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר עד יום תתן תת ה' גשם על פני האדמה. ותלך ותעשה כדבר אליהו ותאכל הוא היא והיא והוא וביתה ימים. כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא חסר כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו.

ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבית ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה. ותאמר אל אליהו מה לי ולך איש האלוקים באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני. ויאמר אליה תני לי את בנך ויקחהו מחיקה ויעלהו אל העליה אשר הוא יושב שם וישכבהו על מטתו. ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלוקי הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה. ויתמדד על הילד שלש פעמים ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלוקי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו. וישמע ה' בקול אליהו ותשב נפש הילד על קרבו ויחי. ויקח אליהו את הילד וירדהו מן העליה הביתה ויתנהו לאמו ויאמר אליהו ראי חי בנך".

הקב"ה שולח לאליהו רמז שני. הקב"ה שולח את אליהו לאכול אצל אלמנה, שם הוא רואה שאין לה כמעט כלום, והוא נאלץ להתקיים מהמעט שנשאר לה. אומרת לו האלמנה עדיף שאקיים את דבריך ואביא לך את המותר, כי בין כה זו ארוחתי האחרונה,

הם הם דברי המכילתא (מכילתא דרבי ישמעאל; בא מסכתא דפסחא א): "אליהו תבע כבוד האב ולא כבוד הבן, שנאמר (מלכים-א יט) "קנא קנאתי לה' אלוקי צ-באות". ומה נאמר שם "ויהי ה' אליו לך שוב לדרכך מדברה דמשק וגומר ואת יהוא בן נמשח תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתך" שאין תלמוד לומר לנביא תחתך אלא שאי אפשר בנבואתך". מאחר ואליהו לא קיבל דבר ה' לראות את הטוב שבכל יהודי, ונשאר במדת הקנאה, סיים את תפקידו בעולם.

היפוכו הוא יונה בן אמיתי. יונה שחיה מפאת בקשת אליהו לרחם על בן האלמנה, תבע כבוד הבן ולא כבוד האב. הוא ריחם על ישראל. לכך לא רצה ללכת לנינוה. ואף אחר שראה שלא נתקיים רצונו, שב וקיבל את דבר ה', תבע אף את כבוד האב, ובוזה עשה שליחותו כיאות. הרי שאף תביעת כבוד הבנים בלבד ולא כבוד האב כלל, אינה כיאות. צריך לתבוע את כבוד האב והבן גם יחד. בכך מביא התנא דבי אליהו (רבה, איש שלום, יח): "אבינו שבשמים, כתבתה לנו את המקרא שנתתה לנו על ידי עבדיך הנביאים (יונה ד, יא) "ואני לא אחוס על ננוה העיר הגדולה", מה אם יתגלגלו רחמיך הרבים עלינו ויקויים לנו מה שאמרו שפתיך (ישעיה מח, יא) "למעני למעני אעשה".

יונה מוסר נפשו על ישראל

יונה תובע כבוד הבנים במסירות נפש כאליהו. יונה לא רצה ללכת לנינוה להוכיח את יושביה. כיצד רוצה יונה לפעול כנגד רצון ה', הרי הקב"ה אומר לו ללכת לנינוה, מדוע אינו הולך? מבאר רבי חיים שמואלביץ (שיחות מוסר; צד):

ואנו מוצאין כן ביונה הנביא ששלחו הקב"ה לנינוה להחנבא עליה שתחרב, וברח יונה לפני ה' לחוצה לארץ לפי שאין השכינה שורה שם (ילקוט שמעוני ורש"י ריש יונה), כלומר שעל ידי יציאתו לחוצה לארץ ירד ממדרגתו ושוב אין השכינה שורה עליו ואינו נביא ה', ואף על פי שכבר שמע ציווי ה' בארץ ישראל [עיי' שם באבן עזרא ורד"ק], מכל מקום מכיון שעכשיו הוא בחוצה לארץ ואינו נביא, אינו נקרא כובש נבואתו, כי רק לנביא נאסר להיות כובש נבואתו [ויש לבאר עוד, על פי מה שנתבאר במקום אחר [מאמר פז] שאין הנבואה חכמה וידיעה כשאר חכמות, אלא היא השגה על ידי מדרגה רמה, וכשירד ממדרגתו מאבד את כל מה שהשיג ואינו יודע מאומה]. וכל מה שברח לחוצה לארץ וקיבל עליו ירידה גדולה וביטול דרגת נבואה, הכול היה כדי שלא יהא קטרוג על ישראל כמו שאמרו חז"ל (תנחומא ויקרא אות ח, הובא ברש"י ריש יונה), ומפליא הדבר, שאפילו כשבלע אותו הדג, כל זמן שהיה זה דג זכר לא התפלל לה' שיוציאו משם, ורק בהיותו במעי הדגה [עיי' רש"י יונה ב, א] שכפי הנראה היה זה שם למעלה מכוח הסבל האנושי, רק אז התחנן לה' שיחלצו משם. הרי לנו כמה מסר יונה את נפשו למנוע קטרוג מכלל ישראל (שאינם שומעים לנבואה).

יש להוסיף בזה, יונה רואה שקורים לו ניסים גלויים. מביא בפרקי דרבי אליעזר:

ירד יונה ליפו ולא מצא שם אניה לירד בה. והאניה שירד בה יונה היתה רחוקה מיפו מהלך שני ימים, לנסות את יונה מה עשה הקב"ה, הביא עליה רוח סערה בים והחזירה ליפו, וראה יונה ושמח בלבו, ואמר עכשיו אני יודע שדרכי מישרת לפני. אמר להם (יונה) ארד עמכם, אמרו לו (המלחים) הרי אנו הולכים לאיי הים תרשישה; אמר להם (יונה) אבא עמכם.

מבאר רבי חיים קנייבסקי (טעמא דקרא; יונה ב, טו): "ובודאי חשב שהוא רצון ה', וכל השליחות שלו אינו אלא ניסיון לראות אם ימסור עצמו עבור ישראל, אולם אחר שראה שכבר הושלך בים ומסר עצמו ואף על פי כן לא מת והקב"ה הזמין דג שיבלע אותו, אז הבין שבאמת רצון ה' שילך ממש ואז קיבל עליו ללכת". יונה מסר נפשו עבור כלל ישראל בחושבו שכך הוא רצון ה'. אמנם בדרך זו יש שביארו, שיונה ידע שנביא הכובש נבואתו חייב מיתה. לכך אמר יונה, אברח מהארץ ולא אקיים את נבואתי, וממילא אתחייב מיתה. ותהא זאת לכלל ישראל, מיתת צדיקים מכפרת. וכך יתכפרו חטאי ישראל, ולא תחרב ירושלים.

העולה מהדברים, יונה יצא בדעה שהוא הולך אל מותו. כך מבואר במכילתא (מכילתא דרבי ישמעאל; בא מסכתא דפסחא א): "רבי נתן אומר לא הלך יונה אלא לאבד עצמו בים שנאמר (יונה א, ב) "ויהי ה' אל הים". וכן תמצא האבות

והנביאים. היו נותנים עצמם על ישראל". אולם לאחר שהיה במעי הדג, קיבל על עצמו לתבוע אף את כבוד האב, והלך והוכיח את נינוה, ובזה תיקן את עצמו ואת אליהו.

שמחת הכפרה והתשובה

הנראה בעומק נוסף. כאשר יונה הלך לדבר עם הלווייתן, שעתיד להיות סעודה לצדיקים לעתיד לבוא, החלה הצלתו. יונה שחי מכוחו של אליהו, הוא מכוח שחי לעולם, כוח העתיד לבוא. רק כוח שכזה יכול לאיים על הלווייתן שהוא יאכילו כעת בסעודת הצדיקים. בזה הציל יונה את הדג, וביקש ממנו כתמורה ללכת לראות את מסתרי הים, להראות את כבוד ה' בים. יונה מתפלל מתחת בית המקדש להינצל, מבטיח לזכות את הלווייתן ביום ישועתן של ישראל לעתיד לבוא. רמז הקב"ה שנתקבלה תשובתו, הוא ראוי לתקן את אשר עיוות - לתבוע כבוד הבן ולא כבוד האב. וכעת לתבוע אף כבוד האב. יונה שכוחו מאליהו, לבסוף תבע אף כבוד הרב, בזה הוא תיקן אף נשמת אליהו הנביא שתבע כבוד הבן ולא כבוד האב.

יש להוסיף ברובד נוסף. הירושלמי (סוכה ה, א) מביא "אמר רב יהושע בן לוי למה נקרא שמה בית שואבה שמשם שואבים רוח הקודש, על שם (ישעיה יב, ג) "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה... אמר רב יונה, יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית השואבה ושרת עליו רוח הקודש ללמדך שאין רוח הקודש שורה אלא על לב שמח"; מהי שמחת בית השואבה? שמחים בקב"ה, שמחת הכפרה והתשובה. יונה הנביא זכה לנבואתו בשמחת בית השואבה, שמחת התשובה. בזה זכה לחדש עומק חדש במצוות התשובה, שכבוד ה' נמצא אף במעמקי הים. ובזה תיקן את נשמת אליהו הנביא.

ה' יעזור שנזכה לחזור בתשובה, ואפילו לזכות להגיע למשהו קטן